

МУЗИКА. ЕСТЕТИКА

УДК [37.018.54:78]:780.616.432

Вікторія БУЦЯК,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри гри на музичних інструментах
Інституту мистецтв
Рівненського державного гуманітарного університету

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ ФОРТЕПІАННОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ МУЗИЧНИХ ШКІЛ

Стаття присвячена проблемам початкового етапу фортепіанної підготовки в музичній школі дітей молодшого шкільного віку з огляду на їх психолого-педагогічні особливості.

Ключові слова: фортепіанна підготовка, початковий етап навчання, молодший шкільний вік.

Стаття посвячена проблемам начального етапу фортепіанної підготовки в музичній школі дітей молодшого шкільного віку, ухвалюючи їх психолого-педагогічні особливості.

Ключевые слова: фортепианная подготовка, начальный этап обучения, младший школьный возраст.

The article deals with the problems of the initial stage of piano preparation at the music school taking into account the psychological and pedagogical characteristics of children of primary school age.

Key words: piano preparation, initial stage of studying, primary school age.

Актуальність. Завдання фортепіанної підготовки учнів музичних шкіл базуються на принципах єдності навчання, виховання та розвитку, особистісно орієнтованої моделі організації музично-виконавської діяльності, варіативності форм, методів, прийомів та технологій, спрямованих на реалізацію духовно-творчого потенціалу особистості. Зважаючи на це, перед викладачами постає ряд проблем, особливо на початковому етапі – етапі накопичення музичних вражень, розвитку стійкого інтересу до музичних занять, формування необхідних виконавських навичок тощо. Їх успішне вирішення визначається не лише професіоналізмом викладача, а й особистісними характеристиками кожної дитини.

Метою статті є розкриття психолого-педагогічних особливостей початкового етапу фортепіанної підготовки дітей молодшого шкільного віку в музичній школі.

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Стан розвитку фортепіанної педагогіки засвідчує позитивні тенденції у пошуку прогресивних форм, технологій, методик виховання та навчання підростаючого покоління. Теоретико-методичні напрямки вдосконалення фортепіанної підготовки учнів молодших класів музичних шкіл викликають неабиякий інтерес учених-дослідників та викладачів-практиків. Сучасні наукові праці з питань методики фортепіанного навчання (Т. Воробкевич, Р. Савицький та ін.) спираються на традиції й досягнення відомих педагогів-піаністів минулого – Л. Арчажнікова, Л. Баренбойма, І. Берковича, Б. Міліча, І. Рябова, Г. Ципіна та ін. Актуальні проблеми фортепіанної підготовки учнів музичних шкіл відображено в нових методичних посібниках, хрестоматіях, репертуарних збірниках із ретельно підібраним і систематизованим навчальним матеріалом, оновленим музичним репертуаром. Якісно новий рівень розвитку вітчизняної дитячої фортепіанної педагогіки представлено у роботах Л. Одарченко та Ю. Одарченка, Л. Вершиніної, О. Колесник і С. Лещук, О. Іванової та І. Корпан.

Активно застосовуються сучасні технології навчання із використанням комп'ютерних технологій та електронних музичних інструментів, що сприяє позитивній мотивації учнів до навчання в музичній школі, активізує їх інтерес, забезпечує наочність. Із перших занять активно використовуються програми «Музичний клас», «Розвиваємо музичні здібності», «Дракоша у світі музики», «Дракоша серед композиторів», «Чарівна флейта», «Лускунчик», «Аліса та пори

року», «Софт Моцарт», а також матеріали електронної бібліотеки – «Музична енциклопедія», «Шедеври музики», «Енциклопедія для дітей. Мистецтво» та ін.

Виклад основного матеріалу. Успіх навчання дитини в музичній школі визначається як фізичною та психологічною готовністю, музичними здібностями, так і станом її здоров'я, адже оволодіння грою на музичному інструменті вимагає значних м'язових зусиль, а будь-які соматичні відхилення можуть ускладнювати її розумову діяльність.

Молодший шкільний вік – це період інтенсивного фізіологічного росту, розвитку нервової системи та головного мозку. Дитина 6-10 років розвивається відносно рівномірно, збільшення зросту та маси тіла відбувається поступово та пропорційно. Однак кісткова система ще знаходиться у стані формування і має багато хрящової тканини. Дрібні рухи кисті та пальців через незавершеність закріплення фаланг та зап'ястя ускладнені, це триватиме до 12-річного віку.

На початковому етапі навчання в школі мозок дитини швидко досягає розмірів дорослої людини, що сприяє успішному засвоєнню значної кількості інформації, однак нервові закінчення продовжують формуватися ще впродовж двох років. На цьому етапі в дитини фактично відсутнє вміння узагальнювати, однак поступово формується планування дій (уміння подумки планувати свою діяльність, вибудовувати програму дій) та рефлексія (вміння аналізувати та оцінювати власні дії).

Молодші школярі в цей період повною мірою довіряють учителю чи вихователю і їх авторитет для дітей – незаперечний. Їм не потрібно обґрунтовувати зміст поставленої проблеми, вони із задоволенням виконують завдання педагога. Проте при цьому виникає проблема швидкості виконання завдань, яка є індивідуальною для кожної дитини і вирішується з віком. Зазвичай інтенсивність навчальної діяльності розвивається стрибкоподібно: певний період у дитини немає відчутних результатів або вони малопомітні, проте згодом відбувається активне нарощування темпу, зміст уроку стає більш різноманітним та наповненим змістом.

Результативність навчання визначається увагою. Її механізми, які готують мозок молодших школярів до сприйняття інформації, розвинені дуже слабо, тому дітям важко тривалий час зосереджуватися на предметі вивчення. 6-10-річним школярикам характерні нестійкі психічні процеси, «калейдоскопічність» вражень. Для них головне – сам процес дій, а не результат. Виходячи з цього, увагу молодших школярів упродовж одного етапу заняття слід зосереджувати лише на якомусь одному завданні.

Навчання на початковому етапі змінює увагу з мимовільної на довільну. Довільна увага (цілеспрямована, організована) може утримуватися відносно недовго – 15-20 хвилин. Це зумовлено віковою слабкістю процесів гальмування. У віці 6-10 років діти ще не можуть довго зосереджуватися на роботі, вони легко відволікаються, а отже, не встигають вчасно виконати завдання, гублять темп і ритм діяльності. Мимовільну увагу, яку викликає все нове, яскраве, незвичайне, необхідно використовувати для підтримки зацікавленості предметом, який вивчається. Розвиток довільної уваги дитини можна забезпечити, поєднуючи у навчальному процесі емоційне та раціональне.

Учнів молодшого шкільного віку притаманне узагальнене, цілісне *сприйняття* предмета чи явища,

що закарбовує яскравий образ без деталей. Сприйняття передбачає виокремлення з усіх задіяних ознак головних та найбільш суттєвих, зіставлення його з попереднім досвідом. Однак школярам цієї вікової категорії складно проаналізувати окремі якості предмета чи явища у зв'язку із недостатньою диференціацією сприйняття. Діти часто плутають подібні предмети, поняття, слова, ноги, тривалості тощо. Зважаючи на це, необхідно слідкувати за активністю сприйняття навчальної інформації, виховуючи при цьому працьовитість, наполегливість, відповідальність за виконання завдань.

Сприйняття молодших школярів зазвичай пов'язане з практичною діяльністю, адже сприймати предмет – означає щось робити з ним, особливо тоді, коли пояснення вчителя починають втомлювати. У цьому випадку діти з великим бажанням переключуються на дії за музичним інструментом, спів, гру.

Важливу роль у дитячому віці відіграє відтворювальна й творча уява. Для відтворювальної уяви характерні такі ознаки, як яскравість та живучість, завдяки якій діти відтворюють образи, які за конкретикою не поступаються об'єктам дійсності. Творча уява виявляється в діяльності, спрямованій на створення нового (Л. Виготський). Трапляється, що школярі плутають уявні образи з дійсністю, однак саме це допомагає їм швидко перевтілитися в уявних дійових осіб.

Мислення дітей молодшого шкільного віку відзначається особливою чутливістю до образних вражень, адже все нове викликає у них миттєву реакцію. У дитячій свідомості надовго закріплюються лише ті знання, які були набуті в процесі активної роботи, а не отримані у вигляді словесної інформації завдяки механічному запам'ятовуванню [1].

Музикант-початківець отримує абсолютно нову інформацію, яку необхідно осягнути, запам'ятати та відразу застосувати у процесі гри на музичному інструменті. Враховуючи значну дистанцію, яка віддає перспективне бачення і розуміння першочергових та подальших цілей початкового етапу фортепіанного навчання, пояснення нового матеріалу доцільно зводити до мінімуму. Виклад навчальної інформації має бути чітким і лаконічним, містити доступну для даної категорії учнів мотивацію. Наприклад, при постановці виконавського апарату ми не можемо пояснити дитині достатньо складну систему взаємодії фізіологічних і психологічних чинників процесу гри на музичному інструменті, хоча у своїх поясненнях спираємося саме на цю інформацію. Ми подасмо її у формі очевидних, видимих, зрозумілих, доступних понять та дій, використовуючи яскраві образи, порівняння, приклади, запозичені з відомих та зрозумілих для дитини явищ.

Нові поняття, складні навички координації слухових, зорових і м'язових відчуттів вимагають від учнів значних фізичних та інтелектуальних зусиль і пам'яті. У зв'язку з тим, що для молодших школярів характерна перша сигнальна система, їм притаманна наочно-образна пам'ять, а не словесно-логічна. Вони швидше запам'ятовують і довше зберігають у пам'яті конкретні події, предмети, явища, а не логічні міркування та пояснення. Процес запам'ятовування нової інформації відбувається механічно шляхом багаторазового повторення та копіювання дій учителя. Таким чином, пояснення та вимоги педагога повинні бути чіткими, короткими й зрозумілими для дитини означеної вікової групи.

Особлива роль відведена *gpi* – методу активізації навчальної діяльності та інтересу до музичних занять. Саме гра дає можливість здобувати та вдосконалювати отримані знання і навички, сприяє швидшому й міцнішому запам'ятовуванню нового матеріалу.

Активізує процес запам'ятовування розвитку інтересу до музикування як до цікавої та доступної діяльності. Особлива атмосфера навчальної аудиторії, де звучить музика, незвичне оточення, сфокусована лише на учня увага педагога, – все це викликає інтерес і захоплення. Діти із задоволенням вивчають світ, що оточує їх, він наповнює їх новими враженнями, які, як відомо, породжують нові емоції. Спочатку з'являється інтерес до окремих фактів, ізольованих явищ (5-7 років), згодом (8-10 років) дитина замислюється над розкриттям причин, закономірностей, зв'язків та взаємодії між ними. Якщо у 5-7 років дитина найчастіше ставить запитання «Що це?», то у 8-10 років вони змінюються на «Чому?» та «Як?».

Головна ознака готовності дитини до навчання – наявність пізнавальних інтересів, основою формування яких є знання, що несуть учням нову інформацію про певні предмети, об'єкти, явища. Істотними ознаками наявності пізнавальних інтересів Г. Щукіна визначає такі показники:

- інтелектуальна спрямованість пошуку нового в об'єкті, прагнення ознайомитися з предметом ближче, пізнати його глибину;

- усвідомлене ставлення не лише до предмета свого інтересу, а й до завдання, що полягає у пізнанні цього предмета;

- емоційна забарвленість (інтерес завжди пов'язаний із бажанням про щось дізнатися, з радістю пошуку, гіркою невдачею, успіхом, перемогою);

- вияв вольової дії (інтерес спрямовує зусилля на відкриття нових сторін і ознак предмета) [3, с. 72].

Критеріями пізнавальних інтересів є: емоційні реакції учня та його ставлення до оточення, розвиток розумових дій, якість знань, умінь та навичок, їх словесна оформленість, рівень і характер розвитку вольових якостей.

До умов закріплення пізнавальних інтересів варто віднести: правильне співвідношення нового і вже відомого; можливість використання власної ініціативи та активності з метою творчої трансформації предмета; відкриття можливостей практичного використання матеріалу, що вивчається; забезпечення активної позиції учня у засвоєнні знань, використання засобів спостереження та інших видів діяльності; відчуття успіху, яке досягається певною діяльністю.

Інтереси, пов'язані з *мотивацією*, є «пусковим механізмом творчої діяльності» (Л. Виготський), яка відіграє домінуючу роль (О. Матюшкін) у навчально-виховному процесі. Мотиви є рушійною силою пізнавальної діяльності, вони виявляються в почутті обов'язку, бажанні отримати похвалу від учителя, а також у страху перед покаранням, звичці виконувати вимоги дорослих, пізнавальному інтересі, честолюбстві, прагненні утвердитися в очах однолітків та ін. [3, с. 43-48].

Для посилення мотивації ефективними є створення ситуації вільного вибору, варіативності думок, емоційного «підживлення» зусиль дітей. Саме мистецтво дає молодшому школяреві змогу отримувати нові враження та знання у формі пошуку й відкриття, сприяючи формуванню мотиваційної сфери особистості як «спрямованості особистості на оволодіння новими

способами і прийомами діяльності, на вдосконалення власної діяльності й особистості, створення нових духовних цінностей і більш досконалих якостей» [2, с. 15].

У дітей молодшого шкільного віку мотивація розвинута слабо, здебільшого такі діти усвідомлюють її як відповідальність за покладену на них справу, досягнення конкретної мети тощо. Зацікавленість у результатах навчання з'являється пізніше, одночасно з опануванням деяких навичок гри на музичному інструменті, коли дитина вже досягає перших результатів, вона не лише готова застосовувати набуті на практиці вміння, а й отримувати від успіхів творче задоволення.

Серед багатьох мотивів, які керують дитиною, один із пріоритетних – оцінка результатів праці. Для молодших школярів оцінка за прийнятою шкалою в балах не завжди є стимулом, що сприяє навчальній активності, адже її критерії, очевидні для педагога, можуть бути непереконливими для учнів. Контингент дітей, які приходять навчатися до музичної школи, неоднорідний за рівнем обдарування, підготовки, можливостей до сприйняття нової інформації, тому диференційований підхід до навчальних досягнень кожної дитини у формі словесної оцінки, похвали та заохочення дає необхідний позитивний ефект, особливо тоді, коли вони ще й обґрунтовані вчителем.

З огляду на вікові характеристики молодшого шкільного віку, організація початкового етапу навчання, наприклад, у класі фортепіано має свої особливості. Вже з перших занять викладачеві необхідно поєднувати діагностику індивідуальних якостей дитини із формуванням правильної постановки виконавського апарату (положенням корпусу за фортепіано та рук), а також першими прийомами і способами звукоутворення. Означений процес вимагає тривалої клопіткої роботи та уваги з боку викладача з метою забезпечення розвитку стійких виконавських навичок. При цьому доцільно спочатку займатися з учнем лише в класі, уникаючи впродовж певного періоду домашніх завдань.

Ще однією особливістю організму дитини 6-10 років є *втомлюваність*. Педагог повинен слідкувати за дотриманням дитиною правильного ритму роботи за інструментом та відпочинку. У зв'язку з цим навчальна робота учнів молодших класів не повинна перевищувати 30-35 хвилин, після закінчення яких обов'язків відпочинок. Украй важливими впродовж уроку є зміна діяльності та методів навчання, хоча на початковому етапі навчання це зробити надзвичайно складно, адже дитина сприймає світ більше на емоційному рівні, а викладач повинен займатися питаннями інструментальної технології. Отже, молодшим школярам необхідно підбирати такі прийоми та методи навчання, аби складне та нецікаве ставало захоплюючим, цікавим і легким для засвоєння, використовувати на заняттях живий діалог, обмін думками, ігрові елементи та уникати одноманітності й монотонності. Водночас необхідно пам'ятати, що надто сильне емоційне збудження може негативно впливати на учня, відволікати його від мети та завдань уроку.

Висновки. Таким чином, успішне вирішення завдань фортепіанної підготовки учнів молодших класів забезпечується ретельним вивченням їх вікових та індивідуальних особливостей, урахуванням можливостей, інтересів та потреб. Практичний досвід переконливо доводить, що на початковому етапі

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

навчання гри на музичному інструменті (близько 2-х років) головний акцент варто робити на розвиткові техніки школяра, при цьому визначальними мають бути постановка виконавського апарату, накопичення музично-естетичних вражень та формування стійкого інтересу й мотивації до занять музикою, які розвиваються в міру усвідомлення змісту навчальної діяльності на основі комплексу отриманих навичок. Методи та прийоми, які застосовуються в ході навчання, покликані забезпечити створення належного підґрунтя для розвитку пізнавальної та творчої активності учнів, а також формування емоційно позитивного ставлення до музичного мистецтва.

Подальшого наукового пошуку потребують питання мотивації та активізації інтересу учнів до занять музикою, впровадження ефективних технологій навчання.

1. Лазарев М. О. Основи педагогічної творчості : навчальний посібник для педагогічних інститутів / М. О. Лазарев. – Суми : Мрія-ЛТД, 1995.

2. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів / О. Я. Савченко. – К. : Абрис, 1997.

3. Щукина Г. И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся / Г. И. Щукина. – М. : Педагогика, 1988.

Дата надходження до редакції: 09.02.2017 р.

УДК 78.271

Левко ЗАКОПЕЦЬ,

директор Львівської середньої спеціалізованої музичної школи-інтернату імені С. Крушельницької,
доцент кафедри духових та ударних інструментів
Інституту мистецтв
Рівненського державного гуманітарного університету

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОБОТИ ЗІ ЗВУКОМ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ НАВЧАННЯ ГРИ НА ГОБОЇ

У статті розглянуто проблеми, пов'язані з роботою над звуком – чи не найважливішим показником музичної виразності під час гри на духових інструментах. Представлено характеристики, якими повинен бути наділений високопрофесійний звук, – чистота інтонації, динамічна різноманітність, темброве забарвлення. Доведено, що звук як засіб виразності перебуває в тісному та неперервному зв'язку з іншими елементами виконавства, а отже, робота над покращенням його якості відбувається не ізольовано, а в комплексі з іншими засобами виразності.

Ключові слова: виконавство, звук, дихання, атака, вібрато.

В статье рассматриваются проблемы, связанные с работой над звуком, который является важнейшим показателем музыкальной выразительности при игре на духовых инструментах. Исследуются характеристики, которыми должен быть наделен высокопрофессиональный звук, – чистота интонации, динамичное разнообразие, тембровая окраска. Доказано, что звук как средство выразительности находится в тесной и непрерывной связи с другими элементами исполнительства, поэтому работа над улучшением его качества происходит не изолированно, а в комплексе с другими средствами выразительности.

Ключевые слова: исполнение, звук, дыхание, атака, вибрато.

The article deals with the problems associated with work on the sound, which is perhaps the most important indicator of musical expression when playing the wind instruments. We study the characteristics which must be endowed with highly sound - the purity of intonation, dynamic diversity timbre coloring. Sound as a means of expressiveness is in close and continuous communication with other elements of the performance, so work on improving the sound quality is not in isolation but in conjunction with other means of expression.

Key words: performance, sound, breath, attack, vibrato.

У сучасному просторі музичного виконавства на духових інструментах та перспектив розвитку цього мистецтва особливо актуальними є методологічні проблеми, які безпосередньо впливають на стиль та якість виконавства, стають вирішальними для інтерпретації тих чи інших творів, сприяють подальшому збереженню традицій та впровадженню інноваційних методів, пов'язаних із найсучаснішими новаторськими здобутками.

Зубатку методологічних досліджень із питання освоєння гри на гобої в українській музичній педагогіці слід виокремити роботи Е. Носирева, який спирався переважно на традиції І. Данскера та І. Пушечникова (Росія). Однак загальносвітові здобутки німецької, чеської, американської, англійської та французької